

Лариса Литвинова,

канд. наук із соц. комунікацій, ст. наук. співроб.,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ПОЛОЖЕНЬ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО АВТОРСЬКЕ ПРАВО В ДІЯЛЬНОСТІ БІБЛІОТЕК

Порушено питання нормативного та правового регулювання діяльності бібліотек з охорони авторського права. Окреслено способи вільного використання творів у процесі надання інформації користувачам бібліотеки, а саме: цитування, репродукування з метою освіти, навчання і приватного дослідження. Розглянуто пільгове право безкоштовного використання друкованих творів шляхом репродукування в одному примірнику для відновлення, заміни втрачених примірників. Зазначено, що сьогодні жоден нормативно-правовий акт в Україні не встановлює правовідносин, що виникають у процесі формування та надання доступу до електронних бібліотек. Наведено деякі аспекти діяльності електронних бібліотек.

Констатовано, що практика застосування положень законодавства України з інтелектуальної власності в бібліотеках тільки починає напрацьовуватися. Тому бібліотеки мають забезпечувати дотримання вимог авторського права шляхом розробки і прийняття локальних нормативних актів.

Ключові слова: авторське право, бібліотека, використання твору, цитування, репродукування, електронна бібліотека, суміжні права, комп'ютерні програми.

XXI ст. стає століттям інтелектуальної діяльності та її результату – інтелектуальної власності. Саме рівень інтелектуальної діяльності, її активність визначає стратегію і тактику соціально-економічного розвитку будь-якої країни. Величезна кількість створених і створюваних об'єктів інтелектуальної власності (авторські твори, винаходи, промислові зразки тощо) формує культурне середовище, духовне обличчя, полегшує виробничий процес і забезпечує науково-технічний прогрес, стимулює просування товарів, створює основу добробуту суспільства. Проте виконання цих завдань не можливе без залучення накопичених інтелектуальних ресурсів у обіг, їх збереження, подання

та використання в інтересах як авторів (правовласників), так і всього людства.

В умовах розвитку національної інноваційної системи інтелектуальна власність, зафіксована в документах бібліотечного фонду, виступає найважливішим ключовим ресурсом суспільства. Головною метою бібліотек в усі часи було і залишається задоволення інформаційних потреб суспільства, збереження і передача інтелектуального потенціалу наступним поколінням. Сьогодні бібліотеки, отримуючи у своє розпорядження об'єкти інтелектуальної власності, зобов'язані дотримуватися права авторів творів, інших правовласників, забезпечити у своїй повсякденній роботі такий правовий режим, щоб ані самі бібліотеки, ані особи, які використовують бібліотечні фонди, не порушували б як виняткові права на твори, так і особисті немайнові права.

У бібліотечній справі проблеми інтелектуальної власності активно висвітлюються у професійних наукових і практичних виданнях, обговорюються на різного рівня форумах тощо. Так, аналіз останніх досліджень щодо нормативного та правового регулювання діяльності бібліотек з охорони інтелектуальної власності свідчить, що ця проблема активно обговорюється науковцями на сторінках фахових видань («Бібліотечний вісник», «Вісник Книжкової палати», «Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського», «Вісник Харківської державної академії культури» та ін.).

Проблематику діяльності бібліотек у сфері інтелектуальної власності та авторського права досліджували такі вітчизняні науковці, як Ю. Артемов, Г. Шемяєва, П. Макаренко, Н. Розколупа, В. Каїді, Р. Поліщук та ін. Орієнтація на європейський інформаційний простір і підвищення ефективності функціонування бібліотечних інформаційних ресурсів нашої держави актуалізує дослідження особливостей дотримання законодавства з інтелектуальної власності в діяльності бібліотек України.

Мета статті – висвітлення окремих питань вільного використання творів, які є об'єктом авторського права, у бібліотечно-інформаційній діяльності відповідно до законодавства України.

У бібліотечних фондах зберігаються й активно використовуються під час обслуговування користувачів об'єкти авторського права, в тому числі наукові, художні та мистецькі твори, комп'ютерні програми, компіляції даних (бази даних). І цим не вичерпується перелік об'єктів авторського

права (ст. 433 Цивільного кодексу України). У цьому разі бібліотека виступає посередником між документами та їх користувачами.

До об'єктів авторських прав належать також твори, що створюються в бібліотеках: монографії, статті, науково-практичні та методичні посібники, сценарії свят, вечорів, бази даних, каталоги, картотеки, електронні бібліотеки, електронні видання, бібліографічні покажчики, анотовані списки літератури, оглядово-аналітична інформація (анотації, реферати, резюме, огляди, дайджести та інші переробки творів науки, літератури і мистецтва) та інші видання, якщо вони за добром або упорядкуванням їхніх складових частин є результатом інтелектуальної діяльності бібліотечних працівників, а також складені твори: енциклопедії, антології, збірники статей та доповідей (ст. 8 Закону України «Про авторське право і суміжні права»).

Крім того, у бібліотечних фондах зберігаються документи, які не є об'єктами авторських прав: усі видані органами державної влади у межах їхніх повноважень офіційні документи політичного, адміністративного, законодавчого характеру та їх офіційні переклади; державні символи України, державні нагороди; символи і знаки органів державної влади, Збройних сил України та інших військових формувань; символіка територіальних громад; символи та знаки підприємств, установ та організацій; грошові знаки¹²; повідомлення про новини дня чи інші факти, що мають характер звичайної прес-інформації; твори народного фольклору.

Для документів, що є об'єктами авторських прав, застосовуються норми права, встановлені гл. 36, книгою четвертою Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) та Законом України «Про авторське право і суміжні права» від 23.12.1993 р. № 3792-ХІІ (далі – Закон).

Для виникнення, здійснення та захисту авторських прав не вимагається реєстрація твору чи дотримання будь-яких формальностей. Можлива реєстрація авторських прав щодо комп'ютерних програм і баз даних, яка здійснюється за бажанням бібліотеки-правовласника.

Використання твору допускається за згодою автора або його правонаступників і з виплатою винагороди. Водночас в інтересах суспільства

¹² Проекти зазначених символів і знаків розглядаються як твори до їх офіційного затвердження й охороняються авторським правом.

вільне використання творів в окремих випадках визнається законодавством усіх держав світу і прямо допускається міжнародними конвенціями з авторського права. Таке використання стосується лише правомірно оприлюднених творів, не зачіпаючи особистих немайнових правочинностей авторів, і допускається лише за умови, що цим не завдає шкоди нормальному розповсюдженню творів і не обмежує законні інтереси авторів.

Цивільним кодексом України та Законом України «Про авторське право і суміжні права» передбачено вичерпний перелік випадків вільного використання творів: у особистих цілях; в інформаційних, наукових, навчальних або культурних цілях; використання твору шляхом репродукування, цитування; використання твору, що є суспільним надбанням; копіювання, модифікація і декомпіляція комп'ютерних програм. При цьому обов'язково мають бути зазначені ім'я автора, твір якого використовується, і джерела запозичення.

Розглянемо тут лише способи використання творів у процесі надання інформації користувачам бібліотеки.

Для працівників бібліотеки, які займаються підготовкою та складанням анотованих списків, оглядів літератури, рекомендаційних бібліографічних покажчиків, сценаріїв, пам'яток тощо, особливе значення мають норми права, що стосуються цитування (ст. 444 ЦК України, ст. 21 Закону). Цитування, тобто включення до твору уривків з інших творів допускається без згоди автора (чи іншої особи, яка має авторське право) і без виплати винагороди. Прийнято вважати, що цитатою є дослівний витяг з тексту. У зв'язку з цим цитата має бути виділена в тексті твору, наприклад лапками, шрифтом (розміром шрифту, курсивом тощо), рамкою і т. ін. Лапки не ставлять у віршованій цитаті, вилученій з тексту, у цитаті, взятій епіграфом до книги або статті, у перефразованій цитаті.

Під час цитування допустимі лише деякі відхилення, наприклад: можуть бути модернізовані орфографія і пунктуація за сучасними правилами, якщо тільки це не індивідуальна орфографія або пунктуація автора; можуть бути пропущені окремі слова, словосполучення, фрази в цитаті за умови, що, по-перше, думка автора не буде спотворена пропуском, по-друге, цей пропуск буде позначений трьома крапками.

Для перекладу цитати з мови оригіналу необхідно мати дозвіл автора оригінального твору. У тому разі, якщо такого дозволу немає, то цитата

має наводитися мовою оригіналу. На кожен цитату, оформлену в лапках, або без лапок, а також будь-яке запозичення з чужої роботи (таблицю, схему, карту тощо) має бути бібліографічне посилання.

Дозволяється цитування в наукових, критичних, полемічних, інформаційних цілях правомірно опублікованих творів у обсязі, виправданому поставленою метою, в тому числі цитування статей з газет і журналів у формі оглядів преси. Необхідно наголосити, що ст. 21 Закону передбачає використання цитат, літературних і художніх творів, відтворення у пресі, публічне виконання чи публічне сповіщення у газетах або журналах статей тільки за умови правомірного опублікування зазначених творів. На неопубліковані твори вільне використання твору не поширюється. Якщо твір не доведений до загального відома або якщо таке опублікування було з порушенням законодавства, в такому разі твір може бути використаний тільки з дозволу автора.

Як цитування слід розглядати вміщення до аудіовізуальних творів фрагментів з інших аудіовізуальних творів, якщо ці фрагменти виділені з контексту цитованого матеріалу, а в титрах створеного твору зазначено, з яких конкретно творів використано фрагменти.

Розміщення твору мистецтва (репродукції картини, естампа, акварелі) або фотографії в оформленні книжкових виставок і стендів у бібліотеках не для комерційних цілей розглядається як цитата.

Різновидом цитування є також відтворення уривків з газетних і журнальних статей у формі оглядів преси. У бібліотеках, як правило, готуються бібліографічні огляди, інформаційні дайджести з певних тем, проблем, напрямів, у яких поряд з авторським текстом наводяться цитати з творів або уривки з них. У цьому випадку огляд преси є новим цілісним складеним твором і охороняється авторським правом (ст. 19 Закону).

Якщо огляд преси містить оригінальний авторський матеріал, то цей випадок вільного використання є аналогічним цитуванню та підходить під норму цитування. Але якщо огляд преси складається з одних уривків, то це – не цитування, а відтворення в огляді преси.

Обсяг цитати не повинен перевищувати обсягу авторського твору, у якому використовується цитата; цитування не повинно бути основою змісту, інакше твір не буде самостійним; цитата має виконувати свою основну функцію – ілюструвати, підтверджувати або спростовувати думку автора основного твору.

З появою сучасної копіювальної техніки відтворення творів, що охороняються законом, шляхом репродукування стало серйозною загрозою правам авторів і видавців. У великих масштабах репродукуванням займаються бібліотеки та навчальні заклади.

Про єдину пільгу, яку дає Закон бібліотекам, ідеться в ст. 22 «Вільне відтворення бібліотеками та архівами примірників твору репрографічним способом», де основним критерієм дозволу на відтворення твору є відсутність у бібліотеки такої мети діяльності, як одержання прибутку.

Репродукування (репрографічне відтворення) – це факсимільне відтворення твору за допомогою будь-яких технічних засобів, що здійснюється не в цілях видання. Репродукування не передбачає зберігання або відтворення копій твору в електронній, включаючи цифрову, оптичну або іншу форму. Тобто відтворенню шляхом репродукування підлягають лише письмові і графічні твори. Аудіовізуальні музичні твори, фонограми не можуть бути відтворені без дозволу автора або правовласника.

Чимало українських бібліотек широко використовують в своїй практиці ксерокопіювання незначного обсягу твору як за запитами своїх користувачів так і для власних потреб. Об'єктами репродукування можуть бути окремі статті і невеличкі за обсягом твори, правомірно опубліковані у збірниках, газетах, журналах та інших періодичних виданнях, короткі уривки з опублікованих письмових творів, у тому числі з ілюстраціями. У зв'язку з чим особливої уваги потребують положення, сформульовані в п. 1 ст. 22 Закону, де зазначено, що вільне репродукування, здійснюване бібліотеками, допускається для відтворення одного правомірно опублікованого примірника твору без отримання прибутку за умов: відтворюваний твір не є комп'ютерною програмою і базою даних та бібліотека має достатньо підстав вважати, що такий примірник використовуватиметься з метою освіти, навчання і приватного дослідження.

Законодавець, на жаль, не вказує, які твори можна вважати невеликими за обсягом. У деяких державах, зокрема в США, правозастосовна практика визнає невеликими за обсягом наступні види літературних творів: поезія – поема або вірш обсягом менше 250 слів, проза – твір або стаття обсягом не більше 2500 слів.

Виходячи з положень Закону, неправомірним має визнаватися копіювання бібліотекою за запитом фізичної особи різних частин одного твору за кількома запитами, оскільки в такому разі намір громадянина

спрямований у кінцевому підсумку на отримання твору в цілому або його істотної частини. Однак слід вважати допустимим копіювання кількох невеликих уривків твору одним запитом з однією умовою: уривки, що репродукуються, не повинні в сукупності становити суттєву частину твору. У світовій практиці існує правило копіювати від 5 до 15% від загального обсягу книги. Листівки, карти, інші твори, що відносяться до картографії, нотні тексти належать до об'єктів авторського права і повністю копіюватися не можуть. Слід зауважити, що ці обмеження поширюються на твори, на які не закінчився термін охорони майнових прав. Твори, що перейшли в суспільне надбання, можуть копіюватися в повному обсязі.

І остання умова легального відтворення: вартість робіт для користувача із ксерокопіювання або фотокопіювання творів не повинна перевищувати собівартості копіювання. В іншому разі дії бібліотеки можуть визнаватися правопорушенням, а саме репродукування має проводитися лише за згодою правовласника.

Необхідно зауважити, що репродукування допускається лише один раз, а цитування не обмежується цими межами. Цитуватися може будь-який оприлюднений твір, а репродукуватися – тільки опублікований. Поняття «оприлюднення» й «опублікування» містяться в ст. 1 Закону. Перше пов'язане з доступністю твору для загального відома, незалежно від наявності матеріального носія, а друге передбачає наявність такого матеріального носія («примірники твору») – з випуском таких матеріальних носіїв в обіг у кількості, здатній задовольнити розумні потреби публіки.

Цікавим, на нашу думку, є те, що сканування та дигіталізація творів користувачами бібліотеки заборонені без згоди автора (правовласника). Ця норма не дозволяє бібліотекам ні дигіталізувати (відтворювати) твір, ні розміщувати твір на сайті. Будь-яка дигіталізація та пересилання електронною поштою твору вимагає отримання згоди правовласника. Створення страхового фонду на підставі дигіталізації та сканування статей також неможливі без згоди правовласника.

Бібліотекам надано пільгове право безоплатного використання друківаних творів шляхом репродукування в одному примірнику для відновлення, заміни втрачених або зіпсованих примірників твору для цієї бібліотеки або за запитами інших бібліотек, які втратили їх з якоїсь причини.

Зазначена норма стосується тільки тих примірників творів, які раніше зберігалися у фондах бібліотек та були ними втрачені, але не поширюється на випадки поповнення бібліотек новими творами. У цьому разі для здійснення репродукування допускається створення тимчасових цифрових копій.

Якщо бібліотека втратила примірник твору (наприклад, привласнення користувачем бібліотеки книги), вона має право відтворити втрачений примірник твору в повному обсязі, поставити його на облік і тим самим заповнити свої фонди.

У разі пошкодження примірника твору (а це трапляється досить часто) бібліотека може або відтворити пошкоджений примірник твору цілком, або відтворити втрачені сторінки примірника твору. Як правило, пошкоджений примірник після заміни репродукованою копією має бути негайно знищений. Складніше вирішується проблема, якщо пошкоджено унікальний примірник твору (старовинні книги, видання, що становлять особливий інтерес, рідкісні рукописи і документальні пам'ятки). У такому разі, виходячи з суспільних інтересів збереження культурної спадщини, пошкоджений примірник твору не може бути знищений. Збереження унікального пошкодженого примірника твору поряд з копією не повинно вважатися порушенням авторських прав. Подібна точка зору має правову основу. Відповідно до норм українського законодавства, що стоїть на захисті національного культурного надбання, пошкоджені цінні та рідкісні видання, унікальні документальні пам'ятки, підлягають реставрації і відновленню. За знищення або пошкодження пам'яток історії та культури встановлено кримінальну та адміністративну відповідальність.

Що стосується питання, чи припустимо репродукування більш раннього або пізнього видання замість втраченого чи пошкодженого твору, то тут практика, мабуть, повинна виходити з того, чи не порушуються під час відтворення права інших осіб (авторські права на переклад, передмову, післямову, фотографії, художнє оформлення видання). Якщо не порушуються, то таке відтворення вважатиметься законним. Якщо репродукуванням порушуються авторські права інших осіб, то відтворення буде протиправним.

З розвитком інформаційно-комунікаційних технологій використання паперових носіїв інформації втрачає актуальність. Поява електронних бібліотек є еволюцією людських відносин, спілкування та обміну

інформацією, проявом неминучого вдосконалення будь-яких процесів людства. Наявні сьогодні електронні бібліотеки – це, фактично, копія документів класичних бібліотек, які підпадають під юрисдикцію авторського права. Тому дуже важливим є створення правової охорони інтелектуальної власності в системі використання електронних інформаційних ресурсів, тобто збереження авторських прав.

Відповідно до Положення про електронні освітні ресурси, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 01.10.2012 р. № 1060 (далі – Положення), під електронною бібліотекою розуміють набір навчальних, наукових, інформаційних, довідкових матеріалів та засобів, розроблених в електронній формі, де передбачено можливості для їх автоматизованого створення, пошуку і використання. Електронна бібліотека має створюватися із дотриманням законодавства України щодо захисту авторських прав (п. 3.1 Положення). Сьогодні жоден нормативно-правовий акт в Україні не встановлює правовідносин, що виникають у процесі формування та надання в суспільне використання бібліотечних фондів, які містять різні види електронних документів.

Деякі аспекти діяльності електронних бібліотек викладені в Рекомендаціях для інтернет-провайдерів, контент-провайдерів та користувачів файлообмінних мереж та інших веб-сервісів щодо правомірного використання об'єктів авторського права і суміжних прав у мережі Інтернет, підготовлених Державною службою інтелектуальної власності України. Зокрема, для створення електронної бібліотеки необхідно:

- створити Реєстр суб'єктів авторського права на твори, які плануються розмістити в електронній бібліотеці;
- укласти договори між суб'єктами авторського права та електронною бібліотекою (або між суб'єктами авторського права та організацією колективного управління).

На основі отриманих повноважень суб'єкт авторського права, його повірений або організація колективного управління надає електронній бібліотеці невиключні права на використання об'єктів авторського права шляхом укладення з ним відповідного договору. Також цим договором передбачається виплата авторам або іншим особам, які мають авторське право, винагороди власником електронної бібліотеки.

Договір правовласника або його представника з електронною бібліотекою може передбачати відтворення, поширення, включення творів

як складових частин до збірників, подання творів до загального відома публіки таким чином, що користувачі можуть здійснити доступ до творів з будь-якого місця і в будь-який час за їхнім власним вибором.

Можна застосувати технічні засоби з безкоштовного доступу до анотацій творів для ознайомлення користувачів зі змістом твору, щоб визначити доцільність використання цього твору за відповідну плату. Електронна бібліотека повинна вести статистику використання творів для виплати винагороди. Електронні копії творів мають супроводжуватися попередженням про заборону неправомірного використання твору, зокрема його копіювання та розповсюдження.

Сьогодні в бібліотеках України створюється велика кількість власної продукції: журнали, бюлетені, збірки наукових праць, енциклопедії, антології бази даних та інші подібні твори. Такі особливі об'єкти авторського права називаються складеними творами, які за добром, координацією або упорядкуванням змісту є результатом творчої праці і створені без порушення авторських прав на твори, що входять до них як складові частини. Бібліотечні працівники, які складають такі твори (в тому числі різноманітні інформаційно-бібліографічні та інші документи), є їх авторами.

Авторське право на відбір і систематизацію матеріалів, наприклад у бібліографічному покажчику, як результат творчої праці належить автору-упоряднику, який при цьому зобов'язаний дотримуватися права авторів кожного з матеріалів, включених до складеного твору, які мають право використовувати свої твори незалежно від складеного твору, якщо авторським договором не передбачено інше.

У процесі бібліотечної діяльності можуть створюватися не тільки абсолютно нові твори, а й творчі переробки вже існуючих. Це можуть бути сценарії, створені на базі літературного твору, або аранжування чи оркестровки музичного твору, тексти перекладів тощо. Якщо новий творчий продукт містить елементи іншого твору, що охороняється, але сам є результатом творчої праці зі створення нової форми, такий об'єкт називається похідним. Похідні твори охороняються авторським правом як окремі творчі результати, але за умови, що вони були створені без порушення авторського права осіб, чії твори були використані для творчої переробки, тобто за згодою останніх.

Перекладач, упорядник, автор похідного або складеного твору є різними категоріями авторів і здійснюють свої авторські права за умови

дотримання прав авторів творів, що використовуються для їх створення. Їхні авторські права охороняються як права на самостійні об'єкти авторських прав, незалежно від охорони прав авторів творів, на яких засновано похідного або складеного твору.

Специфіка авторських прав укладачів пов'язана з такими умовами:

- необхідністю дотримання авторських прав творців тих творів, які включені у збірку;
- володіння особистими немайновими правами стосується тих елементів твору, які є результатом їхньої власної творчої праці;
- неможливістю перешкодити іншим особам здійснити самостійний підбір і розташування тих самих елементів складеного твору.

Складені твори можуть упорядковуватися із творів, які не є предметом авторського права: закони, судові рішення, інші офіційні документи, твори народної творчості, автори яких невідомі, твори, які не охороняються авторським правом, тощо. Упоряднику, який підготував таку збірку, належить авторське право, якщо він самостійно обробив або систематизував такі твори.

Водночас треба враховувати, що авторське право перекладача:

- поширюється не на оригінал (твір, що перекладається), а на створений переклад;
- не перешкоджає іншим особам здійснювати власні переклади;
- виникає навіть за умови відсутності згоди автора оригіналу на переклад, переробку, однак не може бути реалізоване шляхом укладення договору на використання.

Особи, які створили твір спільною творчою працею, визнаються співавторами, незалежно від того, чи утворює такий твір нерозривне ціле чи складається з частин, кожна з яких має самостійне значення.

Твір, створений у співавторстві, використовується співавторами спільно, якщо угодою між ними не передбачено інше. У разі, коли твір утворює нерозривне ціле, жоден із співавторів не вправі без достатніх підстав заборонити опублікування, інше використання або зміну твору. Питання про використання твору вирішуються одногосно, а не більшістю голосів. Якщо співавтори не можуть самостійно вирішити суперечку, справа передається до суду. Тому рекомендується укладати договір у письмовій формі, який і регулюватиме відносини між співавторами.

Наявність авторських прав на переклад, збірник, інший похідний або складений твір не перешкоджає іншим особам, тобто співробітникам інших бібліотек, перекладати або переробляти той же оригінальний твір, а також створювати свої складені твори шляхом підбору або розташування матеріалів.

У ст. 22 Закону п. 6 стосується діяльності бібліотек для сліпих, відповідно до якого допускається вільне використання випущених у світ творів для сліпих з метою поповнення бібліотечних фондів спеціалізованих бібліотек. Зазвичай, основна форма такого відтворення – рельєфно-крапковий шрифт, але можуть бути й інші варіанти, наприклад аудіокнига. При цьому необхідно дотримуватися умови: пряме чи опосередковане використання цих творів має здійснюватися не з комерційною метою.

Окрему групу видів вільного використання творів становлять деякі випадки використання комп'ютерних програм. Відповідно до норм Закону дозволяється здійснювати певні дії особам (фізичним і юридичним, тобто бібліотекам), що правомірно володіють примірником комп'ютерної програми. Особа, яка придбала «ліцензійну» копію комп'ютерної програми, може без згоди її розробників записати копію на випадок, якщо диск із програмою буде пошкоджено, змінювати програму та вчиняти ряд інших дій, а саме:

– вносити до комп'ютерної програми зміни (модифікації) з метою забезпечення її функціонування на технічних засобах особи (бібліотеки), яка використовує ці програми відповідно до її призначення. До таких дій відносять: запис і збереження в пам'яті комп'ютера (одного ПК або для користувачів мережі). Крім того, особа (бібліотека) має право на виправлення явних помилок у комп'ютерній програмі, якщо інше не передбачено угодою з автором чи іншою особою, яка має авторське право;

– виготовити одну копію комп'ютерної програми за умови, що ця копія призначена тільки для архівних цілей або для заміни правомірно придбаного примірника у випадках, якщо оригінал комп'ютерної програми буде втраченим, знищеним або стане непридатним для використання. Копія виготовляється заздалегідь із примірника, яким правомірно володіє особа, тобто бібліотека. При цьому копія комп'ютерної програми не може бути використана для інших цілей. Якщо володіння примірником цієї комп'ютерної програми перестає бути правомірним, наприклад, закінчився термін дії договору, то ця копія має бути знищена.

Бібліотеки-користувачі мають право вільно декомпілювати комп'ютерну програму, тобто відтворювати і перетворювати її з об'єктного коду у вихідний текст з метою вивчення структури і кодування комп'ютерної програми. Таке використання вважається допустимим тоді, коли це необхідно для досягнення готовності до взаємодії незалежно розробленої користувачем програми з іншими програмами, які можуть взаємодіяти з декомпільованою програмою. При цьому встановлюються три обов'язкові умови для здійснення декомпілювання:

а) інформація, необхідна для досягнення здатності до взаємодії, раніше не була доступною цій особі з інших джерел;

б) зазначені дії здійснюються тільки щодо тих частин комп'ютерної програми, які необхідні для досягнення здатності до взаємодії;

в) інформація, одержана в результаті декомпіляції, може використовуватися лише для досягнення здатності до її взаємодії з іншими програмами, але не може передаватися іншим особам, крім випадків, якщо це необхідно для досягнення здатності до взаємодії з іншими програмами, а також не може використовуватися для розроблення комп'ютерної програми, схожої на декомпільовану комп'ютерну програму, або для вчинення будь-якої іншої дії, що порушує авторське право.

Зазначені обмеження майнових прав здійснюються за умови, що вони не завдають шкоди нормальному використанню творів і не будуть обмежувати безпричинно законні інтереси автора.

Особа, яка правомірно володіє примірником комп'ютерної програми, має право без згоди правовласника і без виплати додаткової винагороди спостерігати, вивчати, досліджувати функціонування комп'ютерної програми з метою визначення ідей і принципів, що лежать в її основі, за умови, що це робиться в процесі виконання будь-якої дії із завантаження, показу, функціонування, передачі чи запису в пам'ять (збереження) комп'ютерної програми. Особливості вільного використання (копіювання, модифікація і декомпіляція) комп'ютерних програм закріплено в п. 2 ст. 24 Закону. Застосування положень, передбачених цією статтею, не повинно завдавати шкоди використанню комп'ютерної програми і не повинно обмежувати законні інтереси автора та (або) іншої особи, яка має авторське право на комп'ютерну програму.

Отже, у діяльності бібліотек потребують розв'язання такі проблеми:

– забезпечення вільного доступу користувачів до фондів електронних

документів і можливостей їх копіювання, репродукування в режимі «офлайн», не порушуючи при цьому права авторів і видавців;

– надання бібліотекам права на репродукування особливо цінних видань для створення цифрових копій і мікроформ;

– усунення обмеження на обсяги копіювання;

– правове забезпечення створення та функціонування електронних бібліотек;

– захист прав користувачів бібліотек на вільний доступ до електронних документів;

– захист електронних документів, що надаються в мережах, від несанкціонованого доступу.

Оскільки практика застосування положень законодавства України з інтелектуальної власності в бібліотеках тільки починає напрацьовуватися, бібліотекарям необхідно змінити своє ставлення до створення електронних копій документів, розробити і прийняти локальні нормативні акти, зокрема положення про службові твори, правила користування електронними виданнями, правила користування мережевими ресурсами, правила надання послуг з репродукування і сканування тощо.

Враховуючи, що інформаційні ресурси бібліотек відбивають знання, які є результатом інтелектуальної діяльності, саме тому їх слід розглядати як об'єкти авторського права. Виходячи з цього, бібліотеки, з одного боку, мають забезпечити право кожного користувача на вільний доступ до інформації, а з іншого – мають забезпечувати правову охорону інтелектуальної власності, дотримання вимог авторського права під час використання інформаційних ресурсів у межах бібліотеки.

Стаття надійшла до редакції 09.11.2017.

Larysa Lytvynova,

Cand. Sci. (Social Communications),

Senior Research Associate,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

Specific Features of the Use of Copyright Legislation in Libraries' Activities

The article touches upon the issues of normative and legal regulation of libraries' activity on copyright protection. The ways of free use of works in the process of providing information to library users are described, namely: citing, reproducing for the purpose of education, training and private research. It is noted that any published work

can be quoted, and only published can be reproduced. Reproduction is allowed only once, and citation is not limited to these limits.

The preferential right of free use of works of the press by reproduction in one copy for restoration, replacement of the lost copies of the work is considered. It was ascertained that today no normative legal act in Ukraine establishes legal relations arising in the process of forming and providing access to electronic libraries. Some aspects of electronic libraries activity are presented.

Attention is paid to such special objects of copyright as composite and derivative works. A number of questions of copyrights of the translator, the compiler, the author of the derivative or composite work are allocated.

Some cases of copying, modification and decompilation of computer programs by user libraries have been determined. It was stated that the practice of applying the provisions of Ukrainian legislation on intellectual property in libraries just started. Therefore, libraries should ensure compliance with copyright requirements through the development and adoption of local regulations.

Keywords: copyright, library, use of the work, citation, reproduction, electronic library, related rights, computer programs.